

Małgorzata Gamian-Wilk

Institut Psychologii, SWPS Uniwersytet Humanistycznospołeczny

Centrum Badań nad Zachowaniami Społecznymi

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6095-5269>

Kamila Madeja-Bień

Institut Psychologii Uniwersytet Wrocławski

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1118-0871>

Ewa Zielony-Koryczan

SWPS Uniwersytet Humanistycznospołeczny

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5166-4956>

Empatia kobiet i mężczyzn doświadczających poczucia wykluczenia w bliskiej relacji: Płeć jako moderator związku między poczuciem wykluczenia a empatią¹

ABSTRAKT: Ostracyzm, szczególnie poczucie wykluczenia w bliskich relacjach, jest doświadczeniem awersyjnym, mogącym prowadzić do spadku empatii. Jednakże wyniki dotychczasowych badań nie są jednoznaczne, okazuje się bowiem, że ostracyzm wiązać się może ze wzrostem emocji pozytywnych i gotowości do podejmowania działań prospołecznych. Zakładano, że jednym z czynników odpowiedzialnym za te rozbieżności może być płeć. Wyniki otrzymanych dwu badań wykazały, że rzeczywiście, wśród mężczyzn doświadczanie wykluczenia wiąże się ze spadkiem empatii (osobistej wrażliwości i empatycznej troski w badaniu 1 oraz przyjmowania perspektywy w badaniu 2), natomiast kobiety reagują wzrostem empatii (przyjmowania perspektywy osoby trzeciej). Różnice w przejawianiu empatii wśród kobiet i mężczyzn wiązać się mogą z ewolucyjnie ukształtowanymi odmiennymi wzorcami reagowania i funkcjonowania społecznego kobiet i mężczyzn. Chociaż opisane różnice między kobietami i mężczyznami wynikać mogą także z nieco inaczej przebiegającego, szeroko pojętego procesu socjalizacji dziewcząt i chłopców, który przekłada się na odmienne reakcje na te same sytuacje w zależności od płci, w niniejszym artykule skupiamy się na perspektywie ewolucjonistycznej.

¹ Artykuł powstał na bazie reanalizy wyników badań zawartych w pracy magisterskiej Martyny Olko.

SŁOWA KLUCZOWE: wykluczenie, bliskie relacje romantyczne, bliskie związki, ostracyzm, empatia.

Kontakt:	Małgorzata Gamian-Wilk mgamian@swps.edu.pl Kamila Madeja-Bień kamila.madeja-bien@uwr.edu.pl Ewa Zielony-Koryczan ezielony@st.swps.edu.pl
Jak cytować:	Gamian-Wilk, M., Madeja-Bień, K., Zielony-Koryczan, E. (2020). Empatia kobiet i mężczyzn doświadczających poczucia wykluczenia w bliskiej relacji: Płeć jako moderator związku między poczuciem wykluczenia a empatią. <i>Forum Oświatowe</i> , 32(1), 77–93. https://doi.org/10.34862/fo.2020.1.5
How to cite:	Gamian-Wilk, M., Madeja-Bień, K., Zielony-Koryczan, E. (2020). Empatia kobiet i mężczyzn doświadczających poczucia wykluczenia w bliskiej relacji: Płeć jako moderator związku między poczuciem wykluczenia a empatią. <i>Forum Oświatowe</i> , 32(1), 77–93. https://doi.org/10.34862/fo.2020.1.5

Ostracyzm rozumiany jest jako bycie ignorowanym lub wykluczonym przez jednostkę lub z grupy, zaprzeczanie czyjejs obecności, ale i bierne ignorowanie jednostki (Ren i in., 2017; Wesselmann i in., 2012; Williams, 2007). Ostracyzm jest zjawiskiem wszechobecnym występującym zarówno w świecie zwierząt (Goodall, 1986), jak i wśród ludzi różnych kultur (Gruter & Masters, 1986), w różnych relacjach (Williams, Forgas, von Hippel, Zadro, 2005): w miejscu pracy (Ferris, Brown, Berry, Lian, 2008; Kipnis, Schmidt, Wilkinson, 1997), relacjach partnerskich i małżeńskich (Williams, Zadro, 2005), w parach chodzących ze sobą nastolatków (Ortega & Sánchez, 2011), w przedszkolu (Monks & Coyne, 2011) i w szkole (Juvonen & Gross, 2005). Ludzie jako istoty społeczne są zdeterminowani, aby unikać w swoim życiu odrzucenia, przede wszystkim ze strony najbliższych sobie osób (Stinson i in., 2017). Niemniej jednak ostracyzm obecny jest w różnego rodzaju interakcjach międzyludzkich, takich jak na przykład relacje rówieśnicze podczas procesu edukacji (Wójcik i in., 2015), czy też w bliskich związkach romantycznych (por. Wesselmann i in., 2015; Zadro i in., 2004).

Ludzie są istotami społecznymi, których życie (dostęp do pożywienia, bezpieczeństwo, możliwość posiadania potomstwa) jest mocno uzależnione od innych. W przeszłości ostracyzm oznaczał nie tylko śmierć społeczną, ale dosłownie śmierć fizyczną. W procesie ewolucji koniecznym było zatem wytworzenie umiejętności wykrywania pierwszych sygnałów płynących z grupy świadczących o niebezpieczeństwie bycia wykluczonym (Wesselmann i in., 2012). Dzięki szybkiej detekcji sygnałów wykluczenia zagrożona jednostka może podjąć działania mające na celu ponowne włączenie a tym samym przeżycie. Dlatego też ostracyzm jest przeżyciem awersyjnym, doświadczenie wykluczenia pociąga za sobą natychmiastowe skutki w postaci negatywnych emocji oraz frustracji potrzeb podstawowych (przynależności, wyso-

kiej samooceny, kontroli i sensu). Ten nieprzyjemny stan motywuje do działania, którego celem jest ponowne włączenie (Williams, 2007). Wykazano, że rzeczywiście wykluczone osoby wykazują większą wrażliwość na bodźce społeczne i podejmują starania rozwijania nowych relacji (Maner, DeWall, Baumeister, Schaller, 2007).

Jednakże badania wskazują na to, że na skutek przeżywania wykluczenia ludzie reagują najczęściej agresją (DeWall, Enjaian, Bell, 2017; Leary, Twenge, Quinlivan, 2006; Twenge, 2005) i spadkiem zachowań pomocowych (Twenge i in., 2007). Wskutek doświadczania ostracyzmu ludzie mogą zatem zachowywać się albo agresywnie, albo prospołecznie, albo wycofywać się ze społecznych interakcji (Smart Richman & Leary, 2009; Wesselmann, Ren, Williams, 2015). Niezwykle ważne jest podejmowanie badań związanych z paradoksem sprzecznych reakcji na wykluczenie i poznanie uwarunkowań związanych z odmiennymi reakcjami na ostracyzm.

Jedną z możliwych przyczyn spadku tendencji do zachowań prospołecznych jest to, że w konsekwencji bycia wykluczonym spada poziom empatii (Baumeister, Brewer, Tice & Twenge, 2007). Wyniki innych badań wskazują natomiast na różnice w przejawianiu empatii między kobietami a mężczyznami (Wojciszke, 2004). Jak wskazują Eisenberg i Lennon (1983), uwypuklają się one głównie w dorosłości, co ukazuje, iż oddziałuje na to odmienna socjalizacja, a także wpływy środowisko-wo-kulturowe, jakich doświadczą się w zależności od płci. Nie są to więc wyłącznie różnice ukształtowane w toku ewolucji, wśród dzieci bowiem nie stwierdza się aż tak dużych rozbieżności w poziomie przejawianej wobec innych empatii. W niniejszym artykule postawiono pytanie o rolę płci w relacji między doświadczaniem wykluczenia a empatią. Weryfikowane było założenie o moderującej roli płci. Zakładano, że kobiety po doświadczeniu wykluczenia przeżywać będą wyższy poziom empatii niż doświadczający ostracyzmu mężczyźni. Wskazanie moderatora w relacji między poczuciem wykluczenia a natężeniem empatii przyczynić się może do rozwiązania zagadki sprzecznych tendencji do zachowania się na skutek ostracyzmu.

EMPATIA A WYKLUCZENIE

Empatia należy do bardzo popularnych pojęć pojawiających się zarówno w obszarze pedagogiki (Pławecka, 2020), psychologii, jak i antropologii, filozofii czy też teologii (Kaźmierczak i in., 2007). Wiele teorii ma na celu zdefiniowanie tego zjawiska. Pomimo różnic istnieje jednak kilka spójnych cech zaproponowanych przez różnych badaczy. Empatię rozumieć należy jako „percepcyjne, poznawcze oraz afektywne przyjmowanie roli” (Mahler, cyt. za: Aronson & Wieczorkowska, 2001). Innymi słowy jest to afektywna reakcja na sytuację drugiego człowieka (Hoffman, 1979; 1984; cyt. za: Czerniawska, 2002). Rozumieć to można jako umiejętność niezbędną do współodczuwania uczuć, doznań oraz emocji drugiego człowieka. Wykazano także, iż empatia odgrywa istotną rolę w przypadku osób wykonujących zawody wspierające innych, takie jak na przykład nauczyciele, wychowawcy, pracownicy socjalni, lekarze, czy też psychoterapeuci (Williams, 1989; cyt. za: Kliś, 2012).

Empatia traktowana jest jako bardzo istotna kompetencja społeczno-kulturowa (Pławecka, 2020). Odgrywa bowiem niezwykle ważną rolę w szeroko pojętych interakcjach z innymi ludźmi, zarówno na poziomie rodziny, bliskich związków, jak i w kontekście budowanych relacji rówieśniczych w okresie edukacji, a także w dorosłości. Empatia zaczyna rozwijać się od momentu wczesnego dzieciństwa i trwa do końca okresu dojrzewania, co w dużej mierze pokrywa się z procesem edukacji szkolnej (Pławecka, 2020).

Zgodnie z zaproponowaną przez Davisa (1983, cyt. za: Kaźmierczak i in., 2007) teorią empatia składa się z czterech konstruktów: przyjmowanie perspektywy, fantazja, empatyczna troska i osobista wrażliwość. Przyjmowanie perspektywy wiąże się z umiejętnością postawienia się w sytuacji drugiej osoby, fantazja natomiast rozumiana jest jako umiejętność wyobrażenia sobie fikcyjnych sytuacji, czy też uczuć towarzyszących występującym tam bohaterom. Empatyczna troska jest to gotowość do odczuwania współczucia dla osób, które doświadczają trudnej sytuacji, czy też spotkało je niepowodzenie. Osobista wrażliwość jest uczuciem, jakiego doświadczamy wskutek obserwowania cierpienia drugiej osoby. Może to być smutek czy też niepokój (Kaźmierczak i in., 2007).

Twenge i współpracownicy (2007) dowiedli, iż na skutek pojawienia się wykluczenia w interakcjach międzyludzkich spada poziom empatii oraz zaufania. Co więcej, wykazano, że czynnikiem, który znacznie wpływa na spadek empatycznego zachowania, jest doświadczanie „osobistego cierpienia”. Prowadzi ono do zaniechania zachowań prospołecznych (Twenge i in., 2007). Dowiedziono ponadto, że wykluczenie społeczne związane jest z obniżeniem progu bólu i reakcji emocjonalnych (Baumaister, DeWall, 2007, cyt. za: DeWall, Baumaister, Koole, Marquez, Twenge, Reid, 2011). Wskutek wykluczenia system emocji zostaje osłabiony, przyczyniając się do spadku empatii. Stan ten definiowany jest jako uczucie „znieczulenia”, dzięki któremu osoba ostracyzowana próbuje uniknąć cierpienia.

Natomiast wyniki badań nad automatyczną regulacją emocji (DeWall i in., 2011) pokazują, że wykluczenie uruchamia nieświadome, lecz pozytywne emocje. Osoby odrzucone przejawiają tendencję do poszukiwania nowych przyjaciół niebędących źródłem ostracyzmu (Maner i in., 2007), zwiększoną wrażliwość na bodźce społeczne, np. osoby wykluczone są generalnie bardziej wrażliwe na bodźce sygnalizujące włączenie (Bernstein, Young, Brown, Sacco, Claypool, 2008; Pickett, Gardner, Knowles, 2004), potrafią lepiej odróżnić prawdziwy uśmiech od fałszywego (Bernstein, Sacco, Brown, Young, Claypool, 2010) w porównaniu z osobami włączonymi. Są bardziej zainteresowane informacjami o relacjach społecznych (Gardner, Pickett, Jefferis, Knowles, 2005). Chętniej angażują się w zadania grupowe niż indywidualne (szczególnie kobiety, Williams, Sommer, 1997). Są też w większej mierze podatne na różne przejawy wpływu społecznego: wykazują wyższy poziom uległości (Carter-Sowell, Chen, Williams, 2008), konformizmu (Williams, Cheung, Choi, 2000), naśladowania czyjegoś zachowania (efekt kameleona, Lakin, Chartrand, 2005) i posłuszeństwa wobec autorytetu (Riva, Williams, Torstrick, Montali, 2014).

Gilbert (1998, za: DeWall i in., 2011) twierdzi, że każdy człowiek posiada system odpornościowy, który w odpowiedzi na zagrażające, nieprzyjemne czy też frustrujące wydarzenia osłabia je dzięki nieświadomym, pozytywnym reakcjom afektywnym. Na podstawie wyników serii ośmiu eksperymentów stwierdzono, że poszukiwanie pozytywnych informacji i emocji po doświadczeniu wykluczenia jest automatyczne i nieświadome. Podobny wzorzec wyników uzyskał Folkman i współpracownicy (2008, cyt. za: Twenge i in., 2007, wykazując, że pozytywne emocje mogą być „antidotum” na negatywny nastrój. Folkman i współpracownicy wiążą nieświadome pozytywne emocje z dbaniem o lepsze samopoczucie psychiczne (Folkman i in., 1986; cyt. za: Twenge i in., 2007).

PLEĆ A EMPATIA

Kobiety charakteryzują się lepszą zdolnością do odkodowywania oraz trafnego interpretowania zarówno werbalnych, jak i niewerbalnych sygnałów związanych z samopoczuciem i emocjami innych osób. Z większym zaangażowaniem niż mężczyźni słuchają rozmówców, starając się przyjąć ich punkt widzenia (Hall, 1978, cyt. za: Wojciszke, 2004). Ickens i współpracownicy (1986, cyt. za: Wojciszke, 2004) wskazują, że słuchanie jest dla kobiet bardziej naturalne i automatyczne, ponieważ wiąże się z instynktownym czerpaniem przyjemności z dzielenia się z kimś uczuciami i emocjami. U mężczyzn zaś proces ten nie jest tak bezwarunkowy, co ponieważ wynika z obowiązujących norm społeczno-kulturowych, a także nieco inaczej przebiegającego procesu socjalizacji oraz przekazywanych w jej ramach wartości. Dziewczynki instruowane są o konieczności budowania relacji interpersonalnych opartych na bliskości oraz wrażliwości na uczucia innych. Kobiety wytwarzają swój obraz, a także samoocenę przez pryzmat jakości tworzonych przez siebie relacji z innymi ludźmi (por. Kaźmierczak, 2012; cyt. za: Kaźmierczak, 2013). Chłopcom natomiast przekazywane są wartości związane z byciem niezależnym, nastawionym na rywalizację, a także odpowiedzialnym za bliskich, jednak bardziej w kontekście materialnym. Mniej uwagi poświęca się natomiast kwestiom uczuć, wrażliwości oraz koncentrowaniu się na potrzebach innych ludzi.

Wysoki poziom empatii u kobiet, również w bliskich relacjach romantycznych, traktowany jest jako coś powszechnego. W przypadku mężczyzn nie jest on czymś oczywistym, tak więc partner cechujący się wysokim poziomem empatii uznawany jest zazwyczaj za osobę niezwykle zaangażowaną w swoją relację. Dodatkowo, o jej wysokim natężeniu świadczyć może uczestnictwo mężczyzny w opiece oraz wychowywaniu dzieci. Warto uświadomić sobie, iż wyższy poziom empatii partnera wpływa istotnie na poziom satysfakcji z tworzonej przez siebie relacji, ale wyłącznie ze strony kobiet. Oznacza to, że empatyczny mężczyzna przyczynia się do wzrostu zadowolenia ze związku jego partnerki (Kaźmierczak, 2013).

Mather (2010, cyt. za: Instytut Psychologii Zdrowia, 2011) w badaniu nad zachowaniem kobiet i mężczyzn w sytuacji stresującej wykazała, że wysokie stężenie hormonu stresu u mężczyzn wpływało istotnie na mniejszą aktywność mózgu w re-

jonie odpowiedzialnym za zdolność odczytania emocji z wyrazu twarzy. W grupie kobiet zaobserwowano odwrotną zależność: były one bardziej niż zwykle wrażliwe na sygnały emocjonalne. Badaczka sugeruje, iż mężczyźni w sytuacjach zagrażających wycofują się społecznie, są bardziej agresywni, podczas gdy kobiety stają się bardziej empatyczne. Ten wzorec wyników stał się inspiracją dla przeprowadzenia niniejszych badań. Ponieważ ostracyzm jest doświadczany jako zagrożenie, zakłada się, że mężczyźni i kobiety wykazywać będą różnice w poziomie empatii na skutek przeżywania wykluczenia. W niniejszych badaniach skupiono się na kontekście bliskich relacji, badając związek natężenia wykluczenia w bliskiej relacji z empatią kobiet i mężczyzn (badanie 1) lub sprawdzając, jak manipulacja poziomem wykluczenia w bliskiej relacji (badanie 2) wpływa na empatię kobiet i mężczyzn.

CEL BADAŃ

Celem przeprowadzonych badań było sprawdzenie zależności pomiędzy doświadczeniem wykluczenia a poziomem empatii w zależności od płci. Przytoczone powyżej badania wskazują na brak spójnego wzorca wyników dotyczących poziomu empatii w wyniku doświadczenia wykluczenia (por. Twenge i in., 2007; DeWall i in., 2011). Założyliśmy, że zmienną różnicującą spadek lub wzrost empatii może być płeć (por. Mather, 2010; cyt. za: Instytut Psychologii Zdrowia, 2011; Wojciszke, 2004). Okazuje się bowiem, że kobiety w sytuacjach stresujących wykazują zwiększoną wrażliwość na bodźce emocjonalne, podczas gdy mężczyźni wprost przeciwnie: dystans i niższą empatyczność (por. Silani, Lamm & Ruff, 2013). Postawiono zatem następującą hipotezę: Płeć pełni funkcję moderującą w relacji między poczuciem wykluczenia a empatią. W wyniku doświadczania wykluczenia w bliskiej relacji kobiety będą wykazywać wzrost empatii, natomiast mężczyźni jej spadek.

Tak postawioną hipotezę weryfikowano w dwu badaniach, z których pierwsze miało charakter badania korelacyjnego, drugie zaś eksperymentalnego, w trakcie którego manipulowano poczuciem wykluczenia bądź włączenia w bliskiej relacji.

BADANIE I

Grupa badana i procedura

W badaniu uczestniczyło 101 osób (55 kobiet, 46 mężczyzn) w wieku od 17 do 54 lat ($M = 27,54$; $SD = 6,32$). Kryterium brany pod uwagę przy doborze respondentów był staż związku nie krótszy niż 3 miesiące. Badani pozostawali w bliskiej relacji od 3 do 360 miesięcy ($M = 64,20$; $SD = 4,53$). Uczestnicy uzupełniali dwa kwestionariusze w wersji papierowej, na co mieli nieograniczoną ilość czasu. Otrzymywali informację o celu badania oraz dobrowolności uczestnictwa wraz z możliwością wycofania się w dowolnym momencie.

Narzędzia badawcze

Kwestionariusz Funkcjonowania w Bliskich Relacjach (Gamian-Wilk, w przygotowaniu) składa się z 17 stwierdzeń związanych z subiektywnym poczuciem bycia wykluczonym w tworzonej przez siebie relacji. Stwierdzenia wygenerowane zostały na podstawie innych istniejących narzędzi diagnozujących wykluczenie w pracy (Ferris i in., 2008) oraz przeglądu badań na temat wykluczenia w bliskich relacjach (Zadro i in., 2004). Dane uzyskane na podstawie eksploracyjnej analizy czynnikowej metodą głównych składowych (biorąc pod uwagę kryterium kształtu osypiska) wskazały na przyjęcie rozwiązania jednoczynnikowego. Czynniki ten wyjaśniał 51,34% wariancji. Wszystkie 17 stwierdzeń charakteryzowały się ładunkami czynnikowymi powyżej 0,5. Rzetelność kwestionariusza wynosi α Chronbacha 0,73. Osoba badana ustosunkowuje się do stwierdzeń za pomocą 7-stopniowej skali Likerta, gdzie 1 oznacza zdecydowanie nie, a 7 – zdecydowanie tak.

Indeks Reaktywności Interpersonalnej IRI (Davis, 1983) ma na celu określenie poziomu empatii osoby badanej. Składa się z 28 pozycji, a odpowiedzi zaznaczane są na 5-stopniowej skali, gdzie 0 oznacza zdecydowanie nie, natomiast 4 p – zdecydowanie tak. Kwestionariusz zawiera cztery podskale, które mierzą poszczególne wskaźniki empatii. Skala Przyjmowanie Perspektywy (PT) określa zdolność przyjmowania punktu widzenia osoby trzeciej w sytuacjach życia codziennego. Skala Fantazji (FS) przeznaczona jest do pomiaru gotowości wyobrażenia sobie siebie w położeniu postaci fikcyjnych przy równoczesnym zrozumieniu towarzyszących im uczuć, emocji oraz zachowań. Skala Empatyczna Troska (EC) odzwierciedla postawę osoby badanej w kontaktach z innymi ludźmi, towarzyszące jej uczucia, sympatię, czy też współczucie. Skala Osobista wrażliwość (PD) pomaga określić, jakie uczucia, zachowania, poziom stresu pojawiają się u osoby badanej w odpowiedzi na cudze nieszczęście bądź problematyczne sytuacje. Charakteryzuje się wysoką rzetelnością α Chronbacha = 0,78.

Wyniki

W tabeli 1 przedstawiono wyniki analizy statystyk opisowych oraz analizy korelacji. Przeprowadzono analizę korelacji, aby wskazać ewentualny związek pomiędzy poziomem bycia wykluczonym a empatią wraz ze wszystkimi jej aspektami. Nie wykazano jednak istotnych relacji pomiędzy byciem wykluczonym a poziomem empatii (tab. 1).

Przeprowadzona analiza korelacji pomiędzy poszczególnymi zmiennymi osobno w grupie kobiet i mężczyzn (tab. 2 i 3) wykazała interesujące zależności. Zgodnie z oczekiwaniami poczucie bycia wykluczonym różnicuje reakcje kobiet i mężczyzn. Doświadczanie przez mężczyzn bycia wykluczonym przez partnerkę wiąże się obniżonym poziomem empatii w zakresie empatycznej troski (EC) oraz osobistej wrażliwości (PD). W grupie kobiet zaś bycie wykluczonym przez partnera implikuje podwyższenie poziomu empatii w zakresie osobistej wrażliwości (PD).

Tabela 1. Statystyki opisowe dla poszczególnych zmiennych w badaniu pierwszym oraz korelacje r-Pearsona między poczuciem wykluczenia a poszczególnymi aspektami empatii

	1	2	3	4	5	6
1. Bycie wykluczonym						
2. Przyjmowanie perspektywy	-0,07					
3. Fantazja	0,04	0,41**				
4. Empatyczna troska	-0,02	0,50**	0,48**			
5. Osobista wrażliwość	0,08	-0,03	0,56**	0,30*		
6. Empatia – suma	-0,01	0,60**	0,88**	0,74**	0,66**	
Min	18,00	7,00	3,00	9,00	3,00	41,00
Max	104	28,00	29,00	28,00	26,00	98,00
M	55,33	20,40	16,11	19,97	11,63	68,11
SD	22,87	3,80	5,82	3,8	4,42	13,11

* $p < 0,01$, ** $p < 0,001$

Tabela 2. Związek między poziomem bycia wykluczonym w bliskiej relacji i empatią w grupie kobiet (N = 58) (korelacje r-Pearsona)

	1	2	3	4	5	6
1. Bycie wykluczonym	1					
2. Przyjmowanie perspektywy	-0,12	1				
3. Fantazja	0,01	0,47**	1			
4. Empatyczna troska	-0,05	0,45**	0,48**	1		
5. Osobista wrażliwość	0,32**	-0,26**	0,17	0,19	1	
6. Empatia – suma	0,07	0,6***	0,81***	0,79***	0,45**	1

* $p < 0,08$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$

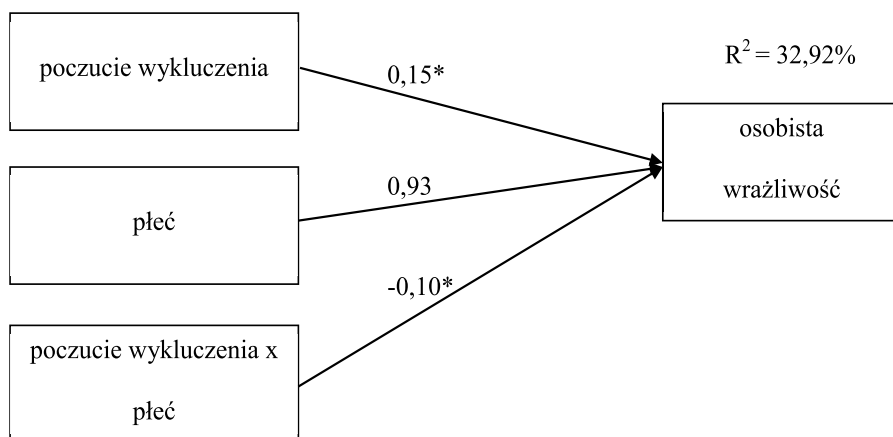
Tabela 3. Związek między poziomem bycia wykluczonym w bliskiej relacji i empatią w grupie mężczyzn (N = 43) (korelacje r-Pearsona)

	1	2	3	4	5	6
1. Bycie wykluczonym	1					
2. Przyjmowanie perspektywy	0,03	1				
3. Fantazja	-0,06	-0,07	1			
4. Empatyczna troska	-0,31**	0,4**	0,48**	1		
5. Osobista wrażliwość	-0,29*	-0,26	0,17	0,04	1	
6. Empatia – suma	-0,25	0,43**	0,81***	0,6***	0,61***	1

* $p < 0,08$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$

Następnie przeprowadzono serię analiz regresji, posługując się macrem PROCESS (Hayes, 2013) w celu określenia moderującej roli płci w relacji między poczuciem wykluczenia i składnikami empatii. Model (Rysunek 1) wyjaśniał $R^2 = 32,92\%$ wariacji zmiennej zależnej, $F = 15,70$, $p < 0,001$.

Kobiety przejawiały wyższy poziom empatii, gdy czuły się wykluczone ($ef = 0,06$; $se = 0,02$; $t = 2,73$; $p = 0,008$; $LLUI = 0,02$; $ULCI = 0,09$), mężczyźni przejawiali natomiast niższy poziom empatii, czując się wykluczeni ($ef = -0,04$; $se = 0,03$; $t = -1,61$; $p = 0,11$; $LLUI = -0,09$; $ULCI = 0,01$). Potwierdzono zatem moderującą rolę płci w relacji między poczuciem wykluczenia w bliskiej relacji a empatią.

Rysunek 1. Płeć jako moderator relacji między poczuciem wykluczenia a osobistą wrażliwością (współczynniki niestandardyzowane), $\Delta R^2 = 0,06$, $F = 8,62$, $p = 0,004$
* $p < 0,01$

Dyskusja

Przeprowadzone badanie miało na celu określenie, czy istnieje relacja pomiędzy byciem wykluczonym a poziomem empatii w bliskiej relacji, gdzie moderatorem miała być płeć. Zgodnie z założeniami wykazano, że u mężczyzn doświadczających wykluczenia spada poziom empatii w zakresie empatycznej troski oraz osobistej wrażliwości, natomiast kobiety doświadczające wykluczenia stają się bardziej empatyczne w zakresie osobistej wrażliwości. Uzyskane rezultaty okazały się spójne z dotychczasowymi wynikami zaprezentowanymi przez innych badaczy (por. Silani i in., 2013).

W drugim badaniu eksperymentalnym postanowiono pogłębić uzyskany wzorzec wyników i zweryfikować, w jaki sposób manipulacja wykluczeniem bądź włączeniem w bliskiej relacji oddziałuje na poziom empatii osób badanych.

BADANIE II

Grupa badana i procedura

W drugim badaniu udział wzięło 100 osób, w wieku od 17 do 54 lat ($M = 25,33$; $SD = 7,16$). Uczestnicy tworzyli związki zarówno formalne, jak i nieformalne. Kryterium doboru był staż relacji nie krótszy niż 3 miesiące. Badani pozostawali w bliskiej relacji od 3 do 360 miesięcy ($M = 49,92$; $SD = 5,18$).

Poprzez losowy przydział utworzono dwie grupy po 50 osób: eksperymentalną i kontrolną. W grupie eksperymentalnej zastosowano manipulację wykluczeniem ze związku, podczas gdy w warunkach kontrolnych wprowadzono włączenie w relację. Zastosowano manipulację wykluczeniem metodą przypomnienia sobie sytuacji wykluczenia z własnego życia (*re-call procedure*). Procedura ta jest stosowana w badaniach nad ostracyzmem, z powodzeniem wywołując poczucie wykluczenia (np. Chen, Williams, Fitness, Newton, 2008; Craighead, Kimball, Rehak, 1979; Gamian-Wilk, 2013). Metoda sięgania do własnych wspomnień jest znacznie bardziej etyczna w porównaniu z innymi sposobami manipulowania wykluczeniem (por. Godwin i in., 2013). Początkowo badani proszeni byli o zapoznanie się z tekstem (stanowiącym manipulację eksperymentalną). Badani proszeni byli o przypomnienie sobie i opisanie sytuacji, w której poczuli się przez partnera pominięci (wersja wykluczenia). Osoby będące w grupie z włączeniem czytały informację, w której proszone były o przypomnienie sobie i opisanie sytuacji, w której partner wziął je pod uwagę (wersja włączenia). Następnie uczestnicy proszeni byli o wypełnienie kwestionariusza empatii (Davis, 1983). Czas na wykonanie tego zadania był nieograniczony.

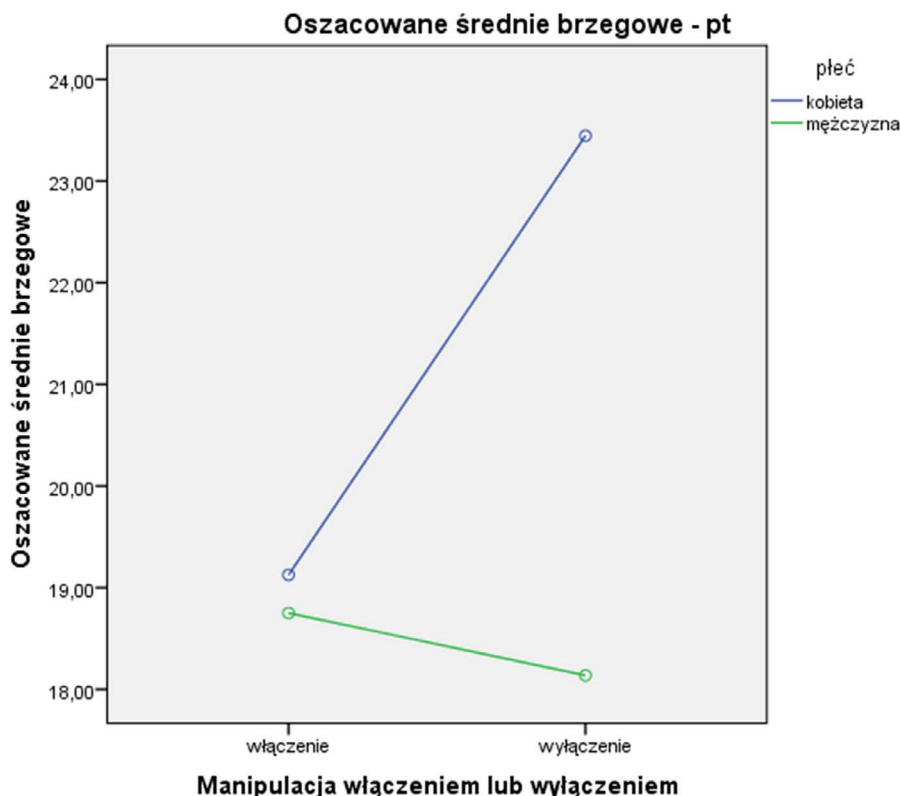
Wyniki

W ramach przeprowadzonych analiz wykazano istotny wpływ manipulacji eksperymentalnej na poszczególne aspekty empatii. Po wzbudzeniu poczucia wykluczenia istotnie wzrastał poziom fantazjowania ($M_{\text{wykluczenie}} = 19,10$; $SD_{\text{wykluczenie}} = 5,56$; $M_{\text{włączenie}} = 15,83$; $SD_{\text{włączenie}} = 4,51$; $t = -3,26$; $p < 0,001$), empatycznej troski ($M_{\text{wykluczenie}} = 19,98$; $SD_{\text{wykluczenie}} = 5,89$; $M_{\text{włączenie}} = 15,23$; $SD_{\text{włączenie}} = 3,73$; $t = -4,86$; $p < 0,001$), osobistej wrażliwości ($M_{\text{wykluczenie}} = 21,06$; $SD_{\text{wykluczenie}} = 4,41$; $M_{\text{włączenie}} = 18,92$; $SD_{\text{włączenie}} = 3,47$; $t = -4,12$; $p < 0,001$) i przyjmowania perspektywy osoby trzeciej ($M_{\text{wykluczenie}} = 18,47$; $SD_{\text{wykluczenie}} = 5,53$; $M_{\text{włączenie}} = 14,48$; $SD_{\text{włączenie}} = 4,13$; $t = -2,72$; $p = 0,008$) w porównaniu z warunkiem włączenia.

Sprawdzono dodatkowo łączny wpływ warunku eksperymentalnego oraz płci na poszczególne aspekty empatii. W tym celu dokonano analizy wariancji z warunkiem eksperymentalnym i płcią jako zmiennymi niezależnymi oraz poszczególnymi aspektami empatii jako zmienną zależną. W przypadku fantazjowania jako zmienną zależną wykazano wyłącznie efekt główny manipulacji ($F = 9,65$; $p < 0,001$), wskazujący na to, że w warunkach wykluczenia poziom fantazjowania jest wyższy niż w warunkach włączenia, efekt główny płci ($F = 8,77$; $p < 0,001$), wskazujący na to, że kobiety wykazują się wyższym poziomem fantazjowania, podczas gdy efekt interakcji okazał się nieistotny ($F = 2,52$; $p = 0,1$).

Przeprowadzono również analizę wariancji z warunkiem eksperymentalnym i płcią jako zmiennymi niezależnymi oraz empatyczną troską jako zmienną zależną. Wykazano efekt główny manipulacji ($F = 22,22$; $p < 0,001$), wskazujący na to, że w warunku wykluczenia poziom empatycznej troski jest wyższy niż w warunku włączenia, marginalnie istotny efekt główny płci ($F = 3,50$; $p = 0,06$), wskazujący na to, że kobiety charakteryzują się wyższym poziomem empatycznej troski, natomiast efekt interakcji okazał się nieistotny ($F = 0,41$; $p = 0,52$).

Analiza wariancji z warunkiem eksperymentalnym i płcią jako zmiennymi niezależnymi i przyjmowanie perspektywy jako zmienną zależną wykazała efekt główny manipulacji ($F = 6,91$; $p = 0,01$), efekt główny płci ($F = 16,21$; $p < 0,001$). Efekt interakcji okazał się istotny ($F = 12,25$; $p < 0,001$; rys. 2). Uzyskane wyniki sugerują, iż w sytuacji wykluczenia kobiety zaczynają przejawiać wyższy poziom przyjmowania perspektywy osoby trzeciej. W przypadku mężczyzn sytuacja wygląda odwrotnie: wraz z pojawieniem się ostracyzmu spada wykazywana przez nich umiejętność postrzegania pewnych kwestii oczami innych.

Rysunek 2. Wpływ manipulacji wykluczeniem i płci na poziom przyjmowania perspektywy

Analiza wariancji z warunkiem eksperymentalnym oraz płcią jako zmiennymi niezależnymi i osobistą wrażliwością jako zmienną zależną wykazała efekt główny manipulacji ($F = 16,02$; $p < 0,001$), efekt główny płci ($F = 11,58$; $p < 0,001$), jednak efekt interakcji okazał się nieistotny ($F = 1,40$; $p = 0,24$). Uzyskane wyniki sugerują, że kobiety przejawiają wyższy poziom przyjmowania perspektywy osoby trzeciej. W warunku wykluczenia poziom przyjmowania czyjegoś punktu widzenia jest wyższy niż w warunku włączenia.

Dyskusja

Na podstawie uzyskanych wyników można stwierdzić, iż w pierwszym badaniu wykazano, że wśród kobiet bycie wykluczaną przez partnera implikuje podwyższenie poziomu empatii w zakresie osobistej wrażliwości. Odwołując się do wyników uzyskanych w grupie mężczyzn, można wnioskować o istotnej relacji pomiędzy wykluczeniem a obniżonym poziomem empatycznej troski oraz osobistej wrażliwości. Ponadto wykazano moderującą rolę płci w relacji między wykluczeniem a empatią: mężczyźni doświadczający wykluczenia wykazują niższy poziom empatii w zakresie empatycznej troski oraz osobistej wrażliwości, natomiast kobiety doświadczające wykluczenia stają się bardziej empatyczne w zakresie osobistej wrażliwości. Uzyskane rezultaty okazały się spójne z dotychczasowymi wynikami zaprezentowanymi przez innych badaczy (por. Silani i in., 2013).

W drugim z przeprowadzonych badań zastosowano manipulację wykluczeniem vs. włączeniem w ramach bliskiej relacji interpersonalnej. Co ciekawe, manipulacja wykluczeniem wiązała się z generalnym wzrostem empatii niezależnie od płci, co jest niespójne z uzyskiwanymi poprzednio wynikami (Baumeister, Schmeichel, Vohs, 2007). Wyższy poziom przejawianej empatii po przypomnieniu sobie sytuacji związanej z wykluczeniem wiązać się może z zastosowaną procedurą: myślenie o byciu pomijanym we własnej bliskiej relacji partnerskiej może uwrażliwiać i skłaniać do koncentracji na bliskiej osobie i związku w większym stopniu w porównaniu z sytuacjami, w których znajdowały się osoby badane w badaniach poprzednich, myśląc o byciu wykluczonym przez obcych. Brak różnic międzypłciowych w tym zakresie wiązać się może także z nieco zmieniającym się aktualnie paradygmatem męskości, a także sposobem pełnienia ról społecznych, gdzie coraz bardziej popularne staje się zaangażowanie mężczyzn w aktywności, które w przeszłości przypisywane były wyłącznie kobietom, takim jak na przykład większe uczestnictwo w opiece nad dziećmi (Kaźmierczak, 2013). Uwzględniając płeć badanych, wykazano, że w grupie kobiet manipulacja wykluczeniem spowodowała silny wzrost empatii w podskalach osobista wrażliwość oraz przyjmowanie perspektywy. Taki sam rodzaj oddziaływań w przypadku mężczyzn spowodował natomiast istotny spadek empatii w podskalach przyjmowania perspektywy oraz osobistej wrażliwości.

Dotychczasowe badania nad różnicami w poziomie empatii u kobiet i mężczyzn wykazały, iż to panie z natury są bardziej wrażliwe, czy też wyrozumiałe. Częściej też potrafią przyjąć perspektywę drugiego człowieka (Hall, 1978; cyt. Za: Wojciszke, 2004). Jest to zatem spójne z uzyskanymi wynikami, które wskazują na taką samą

tendencję wśród uczestników badania w sytuacji doświadczania wykluczenia w bliskiej relacji.

Silani i in. (2013) wykazali zaś, że różnego rodzaju stresujące sytuacje działają odmiennie w zależności od płci. Kobiety stają się bardziej wrażliwe, poszukując równocześnie zewnętrznego wsparcia. Doświadczenie ostracyzmu w bliskiej relacji jest bez wątpienia tego typu sytuacją, która wzmaga potrzebę przynależności (Williams, 2007). Kobiety reagują tu, przyjmując postawę spójną z oczekiwaniami osób, u których chcą zyskać uznanie (Gamian-Wilk, Szecówka-Nowak, 2020). Mężczyźni natomiast cechują się większym egocentryzmem, co powoduje, że w tego typu sytuacjach wykazują niższy poziom empatii względem innych. Tu również odnaleźć można bezpośrednie nawiązanie do wyników uzyskanych w ramach badań własnych, które wykazały dokładnie taką samą zależność.

Istotne jest też określenie funkcji poszczególnych reakcji na wykluczenie, zarówno zachowań prospołecznych, jak i zachowań antyspołecznych. Wydaje się bowiem, że oba wzorce zachowania mają określone role związane z przystosowaniem. Motywacja do działań społecznie akceptowanych daje możliwość powrotu do grupy, natomiast poprzez agresję jednostka może zaznaczać swoje istnienie, wyznaczać granice psychologiczne, wskazywać na dziejącą się krzywdę. Konieczne zarówno dla dalszych badań, jak i dla praktyki jest zatem wykazanie funkcjonalności obu wzorców zachowań, w jakich warunkach reakcje te będą adaptacyjne. Możliwe, że odmiennie sposoby przejawiania empatii na skutek doświadczania ostracyzmu, prowadząc do różnych zachowań: działań ukierunkowanych na przywracanie więzi i budowanie relacji wśród kobiet i działań odwetowych wśród mężczyzn, mogą mieć znaczenie adaptacyjne. Jednakże konieczne są dalsze badania wspierające uzyskany wzorec wyników.

BIBLIOGRAFIA

- Aronson, E., Wieszorkowska, G. (2001). *Kontrola naszych myśli i uczuć*. Warszawa: Jacek Santorski & Co.
- Craighead, W. E., Kimball, W. H., Rehak, P. J. (1979). Mood changes, physiological responses, and self-statements during social rejection imagery. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 47(2), 385–396. doi: 10.1037/0022-006X.47.2.385
- Czerniawska, M. (2002). Empatia a system wartości. *Przegląd Psychologiczny*, 45(1), 7–18.
- Baumeister, R. F., Brewer, L. E., Tice, D. M., Twenge, J. M. (2007). Thwarting the need to belong: Understanding the interpersonal and inner effects of social exclusion. *Social and Personality Psychology Compass*, 1(1), 506–520. doi: 10.1111/j.1751-9004.2007.00020.x
- Baumeister, R. F., Schmeichel, B. J., Vohs, K. D. (2007). Self-regulation and the executive function: The self as controlling agent. W: A. W. Kruglanski, E. T. Higgins (red.), *Social psychology: Handbook of basic principles*, (s. 516–539). The Guilford Press.

- Bernstein, M. J., Young, S. G., Brown, C. M., Sacco, D. F., Claypool, H. M. (2008). Adaptive responses to social exclusion: Social rejection improves detection of real and fake smiles. *Psychological Science*, 19(10), 981–983. doi: 10.1111/j.1467-9280.2008.02187.x
- Bernstein M. J., Sacco D. F., Brown C. M., Young S. G., Claypool H. M. (2010), A preference for genuine smiles following social exclusion. *Journal of Experimental Social Psychology*, 46, 196–199, doi: 10.1016/j.jesp.2009.08.010
- Chen, Z., Williams, K., D., Fitnes, J., Newton, N., C. (2008). When hurt will not heal: exploring the capacity to relive social and physical pain. *Psychological Science*, 19(8), 789–95. doi: 10.1111/j.1467-9280.2008.02158.x.
- Davis, M. H. (1983). Measuring individual differences in empathy: Evidence for a multidimensional approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44(1), 113–126. doi: 10.1037/0022-3514.44.1.113
- DeWall, C. N., Enjaian, B., Bell, S. B. (2017). Only the lonely: The curious case of exclusion and aggression. W: K. Williams, S. Nida (red.), *Ostracism, Exclusion, and Rejection*, (s. 95–112), New York, NY: Routledge.
- DeWall, C. N., Twenge, J. M., Koole, S. L., Baumeister, R. F., Marquez, A., Reid, M. W. (2011). Automatic emotion regulation after social exclusion: Tuning to positivity. *Emotion*, 11(3), 623–636. doi: 10.1037/a0023534
- Eisenberg N., Lennon R. (1983). Sex differences in empathy and related capacities. *Psychological Bulletin*, 94(1), 100–131. doi: 10.1037/0033-2909.94.1.100.
- Ferris, D. L., Brown, D. J., Berry, J. W., Lian, H. (2008). The development and validation of the Workplace Ostracism Scale. *Journal of Applied Psychology*, 93(6), 1348–1366. doi: 10.1037/a0012743.
- Gamian-Wilk, M. (2013). Does bullying increase compliance? *Social Influence*, 8(2–3), 131–148. doi: 10.1080/15534510.2012.756429.
- Gamian-Wilk, M., Szecówka-Nowak, M. (2020). Strategie radzenia sobie polskiej młodzieży z wykluczeniem społecznym. *Psychologia Wychowawcza*, 59(17), 25–40. DOI: <https://doi.org/10.5604/01.3001.0014.2645>.
- Gardner, W. L., Pickett, C. L., Knowles, M. (2005). Social Snacking and Shielding: Using Social Symbols, Selves, and Surrogates in the Service of Belonging Needs. W: K. D. Williams, J. P. Forgas, W. von Hippel (red.), *Sydney Symposium of Social Psychology series. The social outcast: Ostracism, social exclusion, rejection, and bullying*, (s. 227–241). Psychology Press.
- Goodall, J. (1986). *The chimpanzees of Gombe: patterns of behavior*. Harvard University Press, Cambridge.
- Godwin, A., MacNevin, G., Zadro, L., Iannuzzelli, R., Weston, S., Gonsalkorale, K., Devine, P. (2013). Are all ostracism experiences equal? A comparison of autobiographical recall, Cyberball, and O-Cam paradigms. *Behavior Research Methods*, 46(3), 660–667. doi: 10.3758/s13428-013-0408-0.
- Gruter, M., Masters, R. D. (1986). Ostracism as a social and biological phenomenon: An introduction. *Ethology & Sociobiology*, 7(3–4), 149–158, doi: 10.1016/0162-3095(86)90043-9

- Hayes, A. F. (2013). *Methodology in the social sciences. Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach*. Guilford Press.
- Instytut Psychologii Zdrowia. (2011). *Dlaczego walczymy. Mężczyźni spinają się w sytuacjach stresujących, a kobiety wykazują zwiększoną koordynację mózgu, gdy patrzą na twarze wyrażające gniew*. Zaczepnięte 29 lipca 2020. Strona internetowa: <http://www.psychologia.edu.pl/obserwatorium-psychologiczne/1805-dlaczego-walczymy-mezczyzni-spinaja-sie-w-sytuacjach-stresujacych-a-kobiety-wykazuja-zwiekszona-koordynacje-mozgu-gdy-patrza-na-twarze-wyrazajace-gniew.html>.
- Juvonen, J., Gross, E. F. (2005). *The Rejected and the Bullied: Lessons About Social Misfits from Developmental Psychology*. W: K. D. Williams, J. P. Forgas, W. von Hippel (red.), *Sydney Symposium of Social Psychology series. The social outcast: Ostracism, social exclusion, rejection, and bullying* (s. 155–170). Psychology Press.
- Każmierczak, M. (2013). Postrzegana empatia partnera jako predyktor satysfakcji ze związku romantycznego. *Psychologia Społeczna*, 8(4(27)), 435–447.
- Każmierczak, M., Płopa, M., Retowski, S. (2007). Skala wrażliwości empatycznej. *Przegląd Psychologiczny*, 50(1), 9–24.
- Kipnis, D., Schmidt, S. M., Wilkinson, I. (1997). Intraorganizational influence tactics: Explorations in getting one's way. W: R. P. Vecchio (red.), *Leadership: Understanding the dynamics of power and influence in organizations* (s. 124–143). University of Notre Dame Press. (Reprinted from "Journal of Applied Psychology," 65(4), 1980, 440–452).
- Kliś, M. (2012). Adaptacyjna rola empatii w różnych sytuacjach życiowych. *Horyzonty Psychologii*, 2, 147–171.
- Lakin, J. L., Chartrand, T. L. (2005). *Exclusion and Nonconscious Behavioral Mimicry*. W: K. D. Williams, J. P. Forgas, W. von Hippel (red.), *Sydney Symposium of Social Psychology series. The social outcast: Ostracism, social exclusion, rejection, and bullying* (s. 279–295), Psychology Press.
- Leary M., Twenge J., Quinlivan E. (2006). Interpersonal rejection as a determinant of anger and aggression. *Personality and Social Psychology Review*, 10, 2, 111–132. doi: 10.1207/s15327957pspr1002_2
- Maner, J. K., DeWall, C. N., Baumeister, R. F., Schaller, M. (2007). Does social exclusion motivate interpersonal reconnection? Resolving the "porcupine problem." *Journal of Personality and Social Psychology*, 92(1), 42–55. doi: 10.1037/0022-3514.92.1.42
- Monks, C. P., Coyne, I. (red.) (2011). *Bullying indifferent contexts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ortega, R., Sánchez, V. (2011). Juvenile dating and violence. W: C. P. Monks, I. Coyne (red.), *Bullying in different contexts* (s. 113–136). London, England: Cambridge University Press.

- Pickett, C. L., Gardner, W. L., Knowles, M. (2004). Getting a Cue: The Need to Belong and Enhanced Sensitivity to Social Cues. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30(9), 1095–1107. doi: 10.1177/0146167203262085
- Pławecka, K. (2020). Od empatii do sprawczości. Jak kształtować wrażliwość młodzieży we współczesnej szkole? *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Litteraria Polonica*, 56(1), 253–270. doi: 10.18778/1505-9057.56.13.
- Ren, D., Hales, A. H., Williams, K. D. (2017). Ostracism: Being ignored and excluded. W: K. D. Williams, S. A. Nida (red.), *Ostracism, exclusion, and rejection* (s. 10–28). New York – London: Routledge; Taylor and Francis.
- Riva, P., Williams, K. D., Torstrick, A., Montali, L. (2014). Orders to shoot (a camera): Effects of ostracism on obedience. *Journal of Social Psychology*, 154, 208–216. doi: 10.1080/00224545.2014.883354
- Silani, G., Lamm, C., Ruff, C., Singer, T. (2013). Right supramarginal gyrus is crucial to overcome emotional egocentricity bias in social judgments. *Journal of Neuroscience*, 33(39), 15466–15476. doi: 10.1523/JNEUROSCI.1488-13.2013.
- Smart Richman, L., Leary, M. (2009). Reactions to discrimination, stigmatization, ostracism, and other forms of interpersonal rejection: A multimotive model. *Psychological Review*, 116(2), 365–383. doi: 10.1037/a0015250.
- Stinson, D. A., Holmes, J. G., He, T. H. (2017). Rejection in romantic relationships. W: K. D. Williams, S. A. Nida (red.), *Ostracism, exclusion, and rejection* (s. 162–176). New York – London: Routledge; Taylor and Francis.
- Twenge, J. M. (2005). When does social rejection lead to aggression? The influence of situations, narcissism, emotions, and replenishing connections. W: K. D. Williams, J. P. Forgas, W. von Hippel (red.), *The Social Outcast: Ostracism, Social Exclusion, Rejection, and Bullying* (s. 19–34). New York, Hove: Psychology Press.
- Twenge, J. M., Ciarocco, N. J., Baumeister, R. F., DeWall N. C., Bartels, M. J. (2007). Social exclusion decreases prosocial behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 92(1), 56–66. doi: 10.1037/0022-3514.92.1.56.
- Wesselmann, E. D., Nairne, J. S., Williams, K. D. (2012). An evolutionary social psychological approach to studying the effects of ostracism. *Journal of Social, Evolutionary, and Cultural Psychology*, 6(3), 309–328. doi: 10.1037/h0099249.
- Wesselmann, E. D., Ren, D., Williams, K. D. (2015). Motivations for responses to ostracism. *Frontiers in Psychology*, 6, 40. doi: 10.3389/fpsyg.2015.00040.
- Williams, K. D., Sommer K. L. (1997). Social ostracism by one's coworkers: Does rejection lead to loafing or compensation? *Personality and Social Psychology Bulletin*, 23, 693–706, doi: 10.1177/0146167297237003
- Williams, K. D., Forgas, J. P., Hippel, W. V., Zadro, L. (2005). The social outcast: An overview. W: K. D. Williams, J. P. Forgas, W. von Hippel (red.), *Sydney Symposium of Social Psychology series. The social outcast: Ostracism, social exclusion, rejection, and bullying* (s. 1–16). Psychology Press.
- Williams, K. D., Zadro, L. (2005). Ostracism: The indiscriminate early detection system. W: K. D. Williams, J. P. Forgas, W. von Hippel (red.). *Sydney Symposium of*

- Social Psychology series. The social outcast: Ostracism, social exclusion, rejection, and bullying* (s. 19–34). Psychology Press.
- Williams, K. D. (2007). Ostracism. *Annual Review of Psychology*, 58, 425–452. doi: 10.1146/annurev.psych.58.110405.085641.
- Wojciszke, B. (2004). *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Scholar”.
- Wójcik, M., Hełka, A., Kozak, B., Błońska, M., Grabarciuk, A., Małczak, M. (2015). Zapobieganie wykluczeniu rówieśniczemu w gimnazjum. *Edukacja*, 3(134), 123–140.
- Zadro, L., Williams, K. D., Richardson, R. (2004). How low can you go? Ostracism by a computer lowers belonging, control, self-esteem, and meaningful existence. *Journal of Experimental Social Psychology*, 40, 560–567. doi: <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2003.11.006>.

**EMPATHY OF MEN AND WOMEN EXPERIENCING A SENSE OF EXCLUSION IN
A CLOSE RELATIONSHIP: GENDER AS MODERATOR OF THE RELATIONSHIP
BETWEEN SENSE OF EXCLUSION AND EMPATHY**

ABSTRACT: Ostracism is an aversive experience and may lead to a decrease in empathy. However, according to previous findings, exclusion may cause positive emotions and an increase in prosocial responses as well. We anticipated that these ambiguities in results might be caused by gender. The results of the two studies indicate that, indeed, ostracism is related to a drop in empathy among men and an increase in empathy among women. The difference in responding with empathy among men and women may be due to diverse evolutionary patterns of reacting and the social functioning of men and women. Although the described differences between men and women may also be a result of socialisation the process, we focus on an evolutionary perspective in the present article.

KEYWORDS: ostracism, empathy, exclusion in a close relationship.